

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ
XXVI

Примљено на VIII скупу Одељења језика и књижевности, од 26. новембра 2019. године, на основу реферата Александра Ломе, редовног члана САНУ, Слободана Реметића, редовног члана АНУРС, и др Јованке Радић, научног саветника у Институту за српски језик САНУ

У р е ђ и в а ч к и о д б о р

Александар Лома, редовни члан САНУ, проф. др Мато Пижурица, др Јованка Радић, научни саветник у Институту за српски језик САНУ (секретар Уређивачког одбора), и Слободан Реметић, редовни члан АНУРС

Г л а в н и у р е д н и к
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

Б Е О Г Р А Д
2 0 1 9

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

СТСРП. ПОГОРЬ, ОПОГОРЬ

Две речи из наслова од почетака словенске и српске филологије у деветнаестом веку па све до данашњег дана збуњују издаваче и тумаче српских средњовековних повеља. Како је то већ у неколико наврата нашло одраза и на страницама „Ономатолошких прилога“, неће бити неумесно да се овде њима темељније позабавимо, не бисмо ли колико нам је то могуће отклонили недоумице које се за њих везују а тичу се језичке категорије којој оне припадају, њиховог значења и порекла. Наиме, једни их схватају као топографска назвања — орониме — које пишу са великим почетним словом, а други као прилошке одредбе које пак различито тумаче; уз то, премда се од почетка узима да су у питању два један другом блиска и мање-више истозначна облика изведена од корена који је у именици *гора* и прилогу *горе*, било је и покушаја да се они етимолошки раздвоје.

Проблема заправо и није морало бити, јер су испочетка ствари биле јасне, у најмању руку утемељитељу српске филологије Ђури Даничићу. У свом речнику, којим је обухватио до тада познату старосрпску и српкословенску језичку грађу (додуше, само из оригиналних, не и из преводних извора), он за **погорь** даје потврде из Душанових повеља цркви у Архилјевици и Светим Арханђелима (доле I 12–16) тумачећи спој **на погорь** као прилог *deorsum* (‘низбрдо’) (РКС 2: 328) и упућујући на варијанту **опогорь** коју тумачи као ‘*dejectus montis*’, тј. ‘падина брда’, уз ограду „ваља да је то, долази само за међе“, илустровану са укупно шест потврда из Дечанске и Светоарханђелске хрисовуље (РКС 2: 222, в. доле II). Мање-више истовремено са Даничићем Франц Миклошич је припремао друго, знатно проширено издање свога речника, у који је, поред онога што се данас сматра старо(црквено)словенским корпусом IX–XI века, укључио и црквенословенски језик познијих редакција, па и поједине речи из старосрпског језика које су Миклошичу биле познате из споменика обухваћеним његовим *Monumenta Serbica*. У Миклошичеву речнику налазимо следеће одреднице:

погорь adv. ἐν καταβάσει, κατὰ πρᾶνοῦς prone, deorsum pat.-šaf. 101. 104. **акы вода исходаци** – mich. 1. 4. -vost. **низь** – хльмочъ поуцненъ men.-leop. 145. **на стрьмнинѣ напѣрѣнѣ остра желѣза и низь** – поуцненъ κατὰ πρᾶνοῦς prol.-mart.

НИЗЪ ТОГО – ПОУЦЕНΟΥ И СЪШДЪШОУ ЗДРАВОУ мен.-леор. 141. на – chrys.-duš. 15.43. на оу – et оу на – mon.-serb. 125. cf. rum. ПОГОР demo ПОГОРИШ descensus.

ПОГОРЪНЪ adj. ΠΡΑΥΗΣ praiceps georg. на –НОЕ greg.-naz. monticola trigl. (LP 589)

Извори су српскословенски XVI–XVII века (pat.-šaf., prol.-mart.) и рускословенски, такође позни (men.-leor., trigl.), а најстарије потврде потичу из српских повеља XIV века, тачније из њихових делова писаних старосрпским језиком.¹ Речи нема у старословенском корпусу обухваћеном SJS, те се већ на основу грађе којом је Миклошич располагао може претпоставити да она потиче из старосрпског и староруског језика. У преводним текстовима значење ‘низбрдо, стрмоглав’ зајемчено је грчким предлошцима. Миклошич (LP 510), има и одредницу:

ОПОГОРЪ m. sacumen, uti videtur: на – mon.-serb. 83. chrys.-duš. 40 41.

Ту су једини извори Дечанска и Светоарханђелска хрисовуља, одакле је ову реч црпао и Даничић. Као српска народна, она није ни требало да уђе у Миклошичев речник и добије етикету „старословенска“, а да ствар буде гора Миклошич, који је иначе користио РКС, у овом случају није гледао Даничићеву одредницу већ је на основу властитих исписа закључио да је у питању именица мушког рода (стога је у наслову српскословенски танки јер заменио дебелим) и да, како се чини, значи ‘врх’. Можда је помислио да на *ојогор* значи супротно од на *јогор* ‘низбрдо’, тј. ‘узбрдо, на врх’, али да је имао у виду паралелизам са *погоръ* очекивали бисмо да *опогоръ* схвати као прилог на -ъ а не као маскулиnum на *-ъ.

У Загребачком речнику s.v. *opogor* (RJA 9: 776), Тома Маретић се повео за његовим засноватељем и првим уредником Даничићем, тумачећи реч као ‘обронак, низбрдица’, придодавши потврдама из РКС и једну доцнију, из Матије Дивковића, босанског фрањевца који је писао почетком XVII века. Извор су Дивковићеве беседе по јеванђељима преведене са латинског, објављене у Млецима 1616,² а пример наведен у RJA l.c. гласи *Веће један јошеже на ојогор неголи десетъ г брду*, очито у смислу „више један повуче низбрдо него десеторица узбрдо“, тако да се Дивковићева употреба речи слаже са Даничићевом претпоставком о њеном значењу. Но то није било довољно да се питање једном и за свагда реши. Позабавивши се, у студији објављеној у овом часопису, апелативном лексиком одраженом у топонимији Светоарханђелске хрисовуље цара Душана, Љубица Станковска је речи *погоръ* и *опогоръ* у њој схватила као орониме *Ојогор* у призренској Гори и *Погор* на два места, изводећи их из старословенских апелатива *опогоръ*

¹ За придевску изведеницу *погорънъ* ‘прауџ, стрм’ даје потврде из двају ранијих рукописа, рускословенског из XIII и српскословенског из XIV века (LP 589).

² Бесиеде Дивковића сварху еванђелиа недиећлиних прико свега годишта, коие бесиеде из разликиех диачкиех кћнига приведе, исписа и сложи богоћлубни богословац фра Матие Дивковић из Иелашак ... у Мнетциех 1616, стр. 431.

‘угорнина на планина’ и **пoгoѡ** ‘стрмна месност со изгорена шума’ (2005: 4–5). У старословенском ниједна од тих двеју речи не постоји. Апелатив **oпoгoѡ** ‘врх’ Миклошич је, видели смо, реконструисао на основу управо двеју потврда у самој Светоарханђелској и једне у Дечанској хрисовуљи, тако да Станковска реч заправо изводи не из некога другде и раније посведоченог апелатива, већ из ње саме, у облику и значењу које јој је приписао Миклошич; одреднице у РКС и РЈА, где је она исправно протумачена, Станковској су очито остале изван видокруга. Са **пoгoѡ** ствар је сложенија, јер Станковска ту види одраз термина *ѡгор* ‘изгорела шума’ који је Видоески забележио у македонским говорима, указујући и на топоним *Погоро* (Муртино, Струмичко), али укључује у дефиницију значења фиктивне старословенске речи ‘стрмо место’, као да је гледала Миклошичеву одредницу **пoгoѡ** где је реч означена као прилог ‘низбрдо, стрмоглавце’, са меким полугласником на крају. Но то су две различите етимологије које се међусобно искључују: поствербал **pogorъ* од **po-gorěti* и прилог **pogorъ* од предлошког споја **po + gora*.

Пропустивши тада да у својству рецензента и уредника благовремено укажемо на овај проблем аутору, десетак година доцније смо, приказујући у двама узастопним бројевима Ономатолошких прилога свеске Старог српског архива, упозорили издаваче старих српских повеља да речи **пoгoѡ** и **oпoгoѡ** нису властита имена, те да их не треба писати са великим почетним словом.³ Но некако у то време, љубазношћу колеге Луке Бренеселовића, дошао нам је у руке осамдесет година раније објављен чланчић Владислава Скарића (1935), из којег излази да реч *ѡогор* постоји до данас као апелатив али и као ороним у средњој Босни. Због његове занимљивости и чињенице да је тако дуго остао незапажен, преносимо тај текст овде у целини:

ЃПОГОЂ

У манастирским хрисовуљама Немањића династије, на мјестима, гдје се спомињу границе дарованих села, долази неколико пута ријеч *ѡогоръ*. Даничић у *Рјечнику из књижевних сѡарина српских* наводи да би ријеч могла значити *dejectus montis*. Миклошич у *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* тумачи је као *sacumen, uti videtur*. Њихова тумачења не само што се не подударају, него су управо супротна. Заједничко им је само то, што ни један, ни други не тврди да је његово тумачење тачно. *Рјечник хрватског или српског језика* тумачи *opogor* као *obronak, nizbrdica*, те се слаже с Даничићем. Поред примјера из српских хрисовуља наводи Рјечник и један из Матије Дивковића, а из доцнијег народног говора нема ни једног. Тако се чини, да је ријеч ишчезла из живот говора. Но није тако.

³ ОП 22/2015: 746, где је реч о Душановој повељи Ваведењској цркви у Архилјевици, за те потврде в. ниже I 12–14; ОП 23/2016: 643, где је реч о Душановој хрисовуљи Хиландару, в. ниже II 8.

Има много година како сам на географској карти размјера 1 : 75.000 уочио географско име *Ојогор*. Њим је означено једно брдо са апсолутном висином од 1274. m. Налази се у средњој Босни, југозападно од варошице Крешева, за 3½ км., у правој линији, далеко од варошице. Сјетио сам се *ојогора* српских манастирских хрисовуља и мало ме изненадило географско име *Ојогор* у крају, који је врло далеко од локалитета српских хрисовуља. Тим залудније ми је било, што више ни један Опогор нисам нашао на географским картама. Пре две године (1934) сам се бавио једно вријеме у околини Крешева, па сам питао једног тамошњег човјека, какво је име Опогор, значи ли шта. Рече ми, да се Опогор *врло сѣрмениѣо сѣушиѣа* у долове испод себе, па да се зато и зове тако, јер они у оном крају зову *ојогором* и друге *јакѣ, скоро верѣиѣалне сѣрмени*. Из његова тумачења сам разумио, да осим географског имена има у крешевском крају и апелатив *ојогор*. Човјек ми је онда то и допунио рекавши, да у њих има и ријеч *ојогорно*. Они, рече он, када слажу дрва у жегу (Meiler, Kohlenmeiler), да искаде угаљ, дрва слажу доста стрменито, али не *ојогорно*, да не би с дрва спала земља, којом засипају жегу, да дрва горе споро.

Споменућу још нешто. Год. 1831 [sic! А.Л.] ја сам у *Гласнику Географског друштва*, св. 17. публиковао чланак *Трагови једне старе миграције у средњој Босни*. У чланку сам навео, да у крају око Високог, Фојнице и Крешева има неколико географских имена, која ми се чине необична за онај крај. Мени се учинило, да су та имена донијели људи, који су дошли из даљине с југа, из крајева старе српске државе. Међу тим именима је и крешевски *Ојогор* и *Дежевице* (село), а обадвоје су само 3⅓ км. далеко једно од другог. У чланку сам довео у везу Дежевице са новопазарском Дежевом (село и ријека).

Драгоцену Скарићево сведочанство промакло је састављачима РСА, који речи *ојогор* и *ојогорно* нису унели у Речник српскохрватског књижевног и народног језика (место би му било у књизи XVIII *ојовргавање — оцарѣиѣи* објављеној 2010. на стр. 3). Значење које је Даничић претпоставио за *ојогор* на основу старосрпских контекста добило је потврду из живог језика. Но нису све недоумице разрешене. Оронимска потврда речи од које је Скарићево истраживање почело упозорава на опрез при интерпретацији њених помена у старим српским повељама, отварајући могућност да је бар у неком од њих посреди право име, ознака орографског објекта, која је могла оставити трага на датом терену.

Ево најпре грађе коју смо прикупили, хронолошким редом

І. п о г о р њ

1234–43, Владислав Богородици Бистричкој:

1. и потврѣждаю симь моимь хрѣстовоуломь Быстрицоу школо цр(ь)кве. Невызраке |¹² шбоѣ. Я томоу селоу мѣга: како ѣ пришьль рѣть мѣгоу Сѣраховицовь и мѣгоу метохишвь цр(ь)ковнмь именемь Мѣ|¹³льци, и изьшдьше на дѣль, цо ѣ ш оноу страноу дѣла, този жоупьско, а цо ѣ ш сию страноу дѣла, този цр(ь)ковноу, право оу |¹⁴ рѣть именемь оу Крижевьць, оу

стѣноу оу всоиноу, и вт стѣне на а погоръ оу Добриню, и втѣ тога що ѣ по синео странѣ Добри¹⁵не този цр(ь)ковно, како оу Лимѣ пристаѣ Добрини (ЗСПП 41°, 166) Меџа иде на ѿгор, тј. низбрдо, од рта Крижевца и Осојне стене према ушћу реке Добриње у Лим.

2. Я се меге селоу цр(ь)ковноу Молстыдоу: вб оноу страну Девела прѣва мега пекъ, ¹⁹ и вт пеки како гредѣ дѣль мимо Седлазе. И що вбв сию страну дѣла този цр(ь)ковноу; и вд тоудѣ шѣдъше дѣломъ оу Вдаат'ца, ²⁰ и вд Вдаатъць цѣстомъ оу Михолю цр(ь)квѣ, и на а погоръ цѣстомъ оу потоку. и вд тоудѣ оу с потоку ... (ЗСПП 41°, 166). Меџа иде од Михолье цркве на ѿгор путем у поток, свакако низбрдо, јер црква је морала бити на узвишици, уздигнута од потока.

1254–1263, Лимска повеља краља Уроша:

3–4. оу планиноу Оуборъкъ, втѣ Оуборъка ⁶⁴ на погоръ оу Градъць, втѣ Градъца на погоръ право по сриади Каменьце право оу Тароу, прѣ⁶⁵зь Тароу оу Пыловиноу ... (ЗСПП 64°, 228–229) Од планине Уборак меџа иде — свакако низбрдо, а не узбрдо — у локалитет *Градац* (нека стара утврда на обронцима Уборка?) а онда силази у реку Тару.

5–8. Планина Ёмфачныкъ. а меда ѣи оу Иворъне и вттоудѣ како потѣче Стоудена ⁶⁷ рѣка на погоръ низъ Стоуденоу рѣкоу, и втѣ Стоудене рѣке право оу стоуденъць оу Рапыщанѣ. ⁶⁸ втѣ стоуденъца право на погоръ, прѣзь потокъ оу стѣноу оу Ловъжывавоу, втѣ тоуда рѣк⁶⁹о потока право оу Радетино врьдо оу Великоу главоу, и втѣ Вельне главе на погоръ низ дѣль оу Ра⁷⁰вьноу рѣкоу, како се потока стаета, и прѣзь рѣкоу право оузь врьдо оу Глогъ, втѣ Глога пр⁷¹аво оу Биаликовиноу, втѣ Биаликовине право низъ Прапратъни дѣль на погоръ оу рѣкоу оу ⁷² Быстръць и прѣзь рѣкоу оузь врьдо ... (ЗСПП 64°, 228–229) У првом случају меџа се пење од Студене реке у извор (Рапштан или Рапштањ), а одатле вероватно силази потоком који тече од тог извора (студенца); у друга два ситуација је јасна, меџа иде од виса Велье главе низбрдо или стрмо (на ѿгор), по гребену (низ дѣл) у Равну реку и саставке двају потока, односно од Бѣлаковине право низ Прапратни гребен низбрдо у реку Бистрац (притоку Тарину).

1316, Светостефанска хрисовуља краља Милутина (БХ):

9–10. И оу воудимли село годажде. а меги моу вт стан'ка рѣкоу оу град'ць. вт град'ца право (32г) поутемь конь гоубав'ча потока оу рѣкопѣ. вт тоуд по дѣлоу конь дола оу тръниѣ. вт тоуд по дѣлоу оу кроуш'коу. вт тоуд по дѣлоу оу врьбоу. и оу стоуден'ць. вт тоуд оу спасово доубинѣ. вт тоуд на погоръ оу стан'къ потокоу и оу вр'боу. и вт тоуд прѣзь врьдо оу възовикъ. и низъ възовикъ оу николиноу цркъв'. (32в) и вт цркъве оу рѣкоу оу врячево доубинѣ. и вт тоуд оу тыков'ский дѣль. и оуз' дѣль оу врьзиѣ. и по дѣлоу оу гроухоть вбвхъ воуковика. и вб оноу страну воуковика за

ЧЕМЕФ'НОУ ПОЛИАНОУ. ОУ ХРЕЛИНОУ ПОЛИАНОУ НА ПОГОР' ОУ СР'ЕД'НЕ ВРЪДО. И ОУ
ВРАНИКІЕ. ОУ ЗВЕЧ'КОУ КОНЫ ГОЛОГА ВРЪДА. ОУ ЛОК'ВЪ (33г) НИЗ Д'ЕЛЪ. И ОУ ТЪЖДЕ
СТАН'КЪ Р'ЕКОУ ПОДЪ ГРАД'ЦЪ. У преводу Димитрија Богдановића:

И у Будимљи село Горажде,⁴ а међа му (је): од састава река у Градац, од
Градца право путем поред Губавча потока у Прекоп, отуд по гребену⁵ у врбу,
и у студенац, отуд у Спасово дубље, отуд н и з б р д о у састав потока и у врбу,
и отуд преко брда у Бзовик, и низ Бзовик⁶ у Николину цркву, и од цркве у(з)
реку, у Врачево дубље, и отуд у развође према Тикову, и уз гребен⁷ у брезје,
и по гребену⁸ у Грохот поврх Буковика, и с ону страну Буковика иза Чемерне
пољане, у Хрелину пољану н и з б р д о у средње брдо, и у Враниће, у Звечку
код Голога брда, у локву низ падину и у исти онај састав (двеју) река под
Градац.

У првом случају јасно је да се граница спушта са Спасовог Дубља
(узвишење обрасло храстовима, по претпоставци Г. Томовић данашњи потес
Дуб између Горажда и Врбице, БХ 2: 232) у саставке двају потока, у другом
она иде *на њогор* у средње брдо, да ли са више или ниже позиције није јасно,
тек од међника Локва нема сумње да силази низ брдски хрбат ка саставцима
двеју река.

11. Я се (43г) МЕГІЕ ЧРЪНЫМЪ ГОРАМЪ МЕЖДОУ ПЛАВОМЪ И БОУДИМЛОМЪ: КОНЫ
КОЗИНЕГА ХРВ'ТА ОУ ЛОК'ВОУ, ПРАВО ОУЗ ВРЪДО МЕГЮ ВЕН'ЧОУ СЪ ГРАДЧ'КОМ МЕГОМ, ШТ
ТОУД ПРАВО ОУ ВЕЛИЕ ВР'ДО, И ОУ ВЕЛИИ КАМЫ, И НА ПОГОР ПО Д'ЕЛОУ СКРОЗ'Ъ ГВОЗДЪ,
И СПАДАЮКІЕ З Д'ЕЛА Р'ЕМО ЛОУКОВЫМЪ ПОТОКОМЪ ...

Превод Д. Богдановића у ЗК 319 гласи:

А ово су међе Чрним горама међу Плавом и Будимљом, покрај Козијега
хрпта у локву, право уз брдо, међу Бенчу са градачком међом, отуд право у
Велије брдо, и у Велики камен, и низбрдо по коси кроз гвозд, и падајући с
брега према Луковом потоку ...

Измењена верзија у БХ 2: 122 гласи:

⁴ Тај превод, објављен у ЗК (део који нас занима је на десном ступцу стране 318),
прештампан је у БХ 2 (одговара стр. 121), уз допуне и поправке. Допуне су овде означене
облим заградама (најзначајнија је што је у изворној верзији превода испуштен један сегмент
оригиналног текста, те је за међе Горажда у Будимљи испало да су међе села Јелићи у
Јелшцима), а на поправке реферисемо у напоменама. Оне се не односе на реч која нас занима:
(на) *погоръ* Богдановић оба пута преводи исто: „низбрдо“, што смо истакли размакнутим
слогом, како ћемо и надаље чинити.

⁵ ЗК 318: „брегу“.

⁶ У ЗК 318 преведено као апелатив ‘зовина’ (?): „преко брда у зовину, и низ зовину ...“

⁷ ЗК 318; „уз брег“. Иначе је другде сам Богдановић преводио *д'елъ* исправно као
„гребен“, в. ниже потврду из Светоарханђелске повеље.

⁸ ЗК 318: „по брегу“.

А ово су међе Чрним горама између Плава и Будимље: покрај Козјега хрбта у локву, право уз брдо, између Бенче и градачког поседа, отуд право у Велје брдо, и у Велји камен, и низбрдо кроз шуму и силазећи с гребена према Луковом потоку ...⁹

По претпоставци Г. Томовић, БХ 2: 238, *Велје брдо* и *Велји камы* су данашње планине Велики и Мали Мојан.

1349, повеља цара Душана Богородичиној цркви у Архиљевици

12–14. Село вильска и мегла моу втѣ црѣнага (sic!) врѣха та на црѣквица, та на овѣ всторѣвице, теѣ на скрѣке, докле дѣла тече, вт дѣла на оу погорь¹⁰ справ на грѣвавоу кроушкоу на честа гѣмница, втѣ грѣваве кроушке прѣко подѣ гороу новицѣ оуправ на дѣоуцетинѣ гробѣ, втѣ дѣоуцетина гроба ѣ на погорь ѣ рѣкѣ, оу царичино рѣкѣмѣ, та на ковило ковилицницомѣ, та на орлеви дѣлѣ, дѣлѣмѣ на водичниковоу главоу, втѣ водичникове главѣ оуправ на ѣ погорь на глѣбокѣи долѣ на Станке ... (РКС ← MS СХХV, 144, ССА 12, снимак између стр. 44 и 45). Од две варијанте повеље само једна укључује Вилску са њеним међама, које најпре иду преко брда (Црни врх, Острвице, Скрке) докле се пружа њихов гребен,¹¹ а одатле *на у њогор*, вероватно низбрдо, према Грбавој крушци и Честим гумништима; од Друзетина гроба јасно је да се спушта *у на њогор*, тј. низбрдо, у реку, и најзад од Водичникове главе, што ће бити ороним, опет *на у њогор*, тј. низбрдо, у Дубоки до и Станке, тј. речне саставке. Само овде јављају се варијанте *на у њогор* (двапут) и *у на њогор* (једном), о чему ће ниже још бити речи. Алексић у свом издању сва три пута пише **Погорь** са великим почетним словом, неосновано исправљајући Миклошича, на шта смо својевремено указали (ОП 22/2015: 746).

⁹ У обе варијанте треба поправити *Луковим њоѡоцима*, уп. Лома 2013: 137.

¹⁰ Миклошич MS 144 чита докле **Дѣла тече, втѣ дѣла на оу погорь**, В. Алексић у ССА 44 **вт(ѣ) Дѣлана оу Погорь**, в. следећу напомену. Издвајање имена великим почетним словом већи је изазов за издаваче изворних текстова где таква дистинкција није спроведена него што су тога свесни. Вероватно је већ Миклошич погрешно схватио **дѣла** као хидроним, у регистру уз репринт MS који су урадили Мирко Топић и Радиславка Михальчић је „Дела, река — 144“ (MS 611), Алексић нагађа: „Речи докле **Дѣла тече** би се онда могле односити на данашњу Курбалијску реку ...“ (58). но **докле дѣла тече, вт дѣла на оу погорь** значи ‘докле иде брдо = вододелница, па одатле низбрдо’, тј. није реч ни о каквој реци, него међа иде делом, хрптом брда одакле воде теку на две супротне стране, то значи стрп. **дѣлѣ**. Фантомски топоним ***Дѣланѣ** који је начинио у свом издању спојивши **вт дѣла** са **на (оу погорь)** Алексић не коментарише. Даничић је исправио Миклошича у РКС 3: 290 s.v. **тешти**, где се лепо може видети да глагол не значи само ‘fluere’ него и ‘currere’ и ‘esse’ (што је наш случај: „докле део иде, докле га има“, а наш пример наводи како треба, са малим словом: **докле дѣла тече** уз граматичку дефиницију: „impers. cum. gen.“. Овде је издавач требало да погледа у Даничићев речник, ако му већ безлична конструкција *шећи* са генитивом није била позната из језика народне епике (формулаични стих *докле шече сунца и мјесеца* „докле има сунца и месеца“, тј. до краја времена (које се мери по соларним и лунарним циклусима).

¹¹ В. претходну напомену.

1348/50, Светоарханђелска хрисовуља:

15. И приложии ц(а)р(ь)ство ми завѣль Крѡушьчицоу, а мегѣ моу Ѡ Оухов'ца Сврѣчькь, и Ѡ Сврѣчка оу Враню Стѣноу ... Ѡ Градица на Равноу Гла(27)воу, и на погорь оу Сврѣчькь ... (АХ 276 = РКС). Богдановићев превод тог места у ЗК 347 гласи: „од Градиште¹² на Равну главу и низбрдо у Сврчак“. Као орографски термин, *глава* је врх брда, те је логично да се међа одатле спушта а не да се некуд даље пење. Ни *Равна глава* ни *Сврчкь* нису идентификовани (Пешикан 1986: 37, 39), но јасно је да прво име означава врх брда, одакле је пут могао само силазити, а Сврчак је истовремено и полазна и завршна тачка у омеђењу Крушчице од које је међа најпре ишла у Врању Стену, такође неидентификовану (id. 22), али и то име свакако је означавало објекат позициониран на већој висини од Сврчка, од којег се граница забела испрва успињала и на крају до њега спуштала.

16. Село цѣлине а мегѣ моу Ѡ кр(с)та оу вражије врьдо. и по дѣлоу до с(ве)тогоу'ске мегѣ, и до тръновѣчке мегѣ. и Ѡ тръновѣчке мегѣ на погорь тере на оноу страноу Ѡс потокь ... (АХ 304 = РКС). У преводу Д. Богдановића, ЗК 353: „Село Целине, а међа му је од крста у Вражје брдо, и косом до светогорске међе и до трновачке међе, и од трновачке међе и избрдо па на ону страну уз поток ...“ Овде је *по дѣлу* преведено „косом“ у смислу брдског гребена. Ни за „трновачку међу“ не знамо шта тачно означава (Пешикан 1986: 43), али она је била на брдском гребену, а одатле је силазила у поток, уз који се даље протезала.

II. о погорь

1330, Дечанске хрисовуље

1. мегѣ цитацици с' гюу'гѣвикомь ... дѣломь кои гведе мегю цитацицоу и мегю вѣчарево на Ѡ погорь (кои дѣль спада мимо власен'но поле. и¹³ оноу'ге мегъника тѣм'зи дѣломь право оу рѣкоу ... (ДХ I 181 = II 25 = III 1090, у преводу Павла Ивића и Милице Грковић (306):

ово су међе Штитарице с' Ђурђевиком ... брдом које се протеже кроз Штитарицу и кроз Овчарево и избрдо чији део силази мимо Власенога поља и онамо код међаша, тим делом и право у реку.

Другим речима: исти брдски гребен (*дѣл*) размеђује Штитарицу са двама суседним селима, са Овчаревом, у свом вишем делу, и са Ђурђевиком, у свом делу којим иде низбрдо (*гведе ... на ойогор*), тј. спушта се (*сѣада*) поред Власеног поља с оне стране међаша право у реку.¹⁴

¹² Sic! Треба „Градишта“, поправљено у Мишић/Суботин 124.

¹³ II нема и.

¹⁴ Заменички предлог *онује* антоним је од *осује* ‘с ове стране’, који такође, као *йогор* и *ойогор*, у издањима и преводима српских средњовековних повеља бива погрешно схваћен као топоним, уп. ОП 17: 471 д.

2. **И се мегіе коумановоу ѿ радојева**¹⁵ ... и пакии дѣломь оу поуть кон поуть слази мегю коуманово и мегю вѣлакѣв'ць. на шпогорь право оу лѣсковии¹⁶ ками. (ДХ II 26–27 = III 1177): Међа између Куманова и Радојева иде брдским гребеном у пут који силази између Куманова и Белаћевца низбрдо право у Лесков камен, Ту је *на ойогор* прилог уз слази.

3–4. **Село комарани. а мегіе имь с ривады.**¹⁷ ѿд витичѣвьскога потока. прѣзь комарыщицоу оу хриды. и оузь хриды¹⁸ на планиноу по дѣлоу. оу плавы на шпогорь над трѣскавицоу под ривадыске¹⁹ сѣнокосе. прѣзь поток трѣскавич'скии. оуз р'ть прѣко посрѣд? воучи?. и посрѣдъ льнищъ. оу велии врьхъ²⁰ оу једраж'кии и на шпогорь по старои мегіе посрѣдъ нивьъ оу чрѣш'ню. старомь мегомь оу главицоу. оу рѣкоу чрѣвьщицоу. и низь рѣкоу како стада чрѣв'щица оупада оу лимь. (ДХ I 209, 211 = II 40 = III 2005, 2009–2010). Граница између Комарана и Рибара (данас Рибарска махала у Плаву, Лома 2013: 190) најпре се пела од Витицревског потока преко реке Комарштице уз хрид на планину гребеном а затим ишла *на ойогор*, тј. низбрдо, спуштајући се према Плаву, тј. Плавском језеру; онда се поново пела уз рт у једрашки Вељи врх а одатле силазила *на ойогор*, низбрдо, у реку Црвштицу према њеном ушћу у Лим.

5. **Мегіа чрѣнимь горами мегю плавомь и боудим'ломь** ... право оу велии врьдо и оу велии ками и на шпогорь по дѣлоу скрозъ²¹ гвоздь и спадаюки²² з дѣла прѣма лоуковимь²³ потокомь (ДХ I 234 = II 43). Омеђење је преузето из Светостефанске хрисовуље, тамо је *на йогор*, овде *на ойогор*, смисао је очито исти (в. ниже), видели смо да Богдановић преводи *низбрдо* а логика протезања међе каже да она од Вељег брда и Вељег камена иде низбрдо гребеном кроз шуму, као што одатле иде даље се спуштајући (*сидајуће*) са гребена право у Лукове потоке.

Светоарханђелска хрисовуља

6. **И планина на соговои степанова. а мегіа њи** ... по дѣлоу на самад'нице. на опогорь на еловики град(д) (АХ 301 = РКС). Д. Богдановић, ЗК 352: „И планина на Соговој Степанова, а међа јој ... и по гребену на Самарнице, па ни збрдо на Јеловик-град“. Ниједан од топонима није идентификован, осим што се претпоставља да су у питању обронци Шаре, уп. Мишић/Суботин

¹⁵ II Мегіе коумановоу и радојевоу

¹⁶ II лѣсковии.

¹⁷ III И се мегіе комараномь с' ривады, тако и II, с тим што нема И се ...

¹⁸ II нема оузь хриды, III и оузь хриды.

¹⁹ III ривадыске.

²⁰ III где би било оу велии врьхъ празнина (истрвено или намерно избрисано?).

²¹ крозѣ ДХ I, али уп. горе аналоган пасус из БХ.

²² II испадаюки

²³ II локовимь

2003: 195 (Јеловик град), 205 Самарница [sic!], 207 (Соговоја, Степанова планина — планина на Сеговији [sic!]).

7. село оу топлицѣ више роудорѣ тоудорче ... а меѣа моу ... оуз малоу јелшаницоу прѣко њ поупавице оу кроуш'коу и на опогорѣ прѣко низ дѣль конь дльгийхъ нивѣ на встроу главоу. теде прѣко рѣкоу ... (АХ 302 = РКС). ... Д. Богдановић, ЗК 352: „село у Топлици више Рудара, Тудорче ... А међа му ... уз малу Јелшаницу преко у Пупавице, у крушку, н и з б р д о преко низ падину код Дугих њива на Остру главу, па преко реке ...“. Овде су спојена три прилога: *на ойогор*, *ѣрѣко* и *низ дѣль*, може се схватити ‘низбрдо, пречицом низ гребен’ или ‘стрмо, пречицом, низбрдо’.

1355, цар Душан Хиландару

8. млачи|102|це съ земломъ, цо ѣ даль с(вѣ)ты кра(л): а меѣа земли тои ш(д) никѣфорца како |103| грѣ(де) поутѣ на шпогорѣ прѣз ливадоу о(у) краљевоу пекѣ и оу бивољѣ вродѣ (ССА 14, снимак између стр. 72 и 73); у преводу на стр. 74 *Ойогор* је схваћен као назив неког узвишења на које се пут успиње идући од Нићифорца, па је наведен и у коментару на стр. 99 као један од међника Млачица,²⁴ неубициран; но, шта год био *Нићифорѣц*,²⁵ пут се од њега спуштао низбрдо ка Бивољем броду, тј. ка реци.

Речи *ѣогор* и *ойогор* употребљавају се искључиво у омеђењима, увек у акузативу са предлогом *на*, при чему је субјекат редовно *међа* / *међе* а подразумевани предикат *иде* / *иду* или неки глагол сличног значења уп. у II 8 како *греде ѣуѣи на ойогор*. Да се претпостави **Погор*, **Ойогор* као назив појединачног географских објекта тешко је у случајевима када се реч у истом контексту јавља више од једанпут, тако у омеђењима села Горажда и Комарана по двапут (I 9–10, II 3–4), у омеђењу села Вилске трипут (I 12–14) а у омеђењу планине Смречника чак четири пута (I 5–8); замисливо је да омеђење пође од једног

²⁴ Само село Млачице, које под тим именом данас не постоји, налазило се у Доњем Пологу у близини Тетова. Издавачи повеље, С. Мишић и М. Копривица, за тамошње топониме упућују на Грујић 1933 (наводећи погрешно име часописа, *Гласник СВД* уместо *Гласник СНД*), где на стр. 48 аутор смешта некадашње Млачице у непосредну близину Тетова, на леву страну Бистрице према Фалиши и Жељинском мосту.

²⁵ Писање са *ѣ* = *ји* овде служи да се преда умешано *к* = *ћ*, а облик *никѣфорца* је генитив једине, али издавачи нису препознали фонетско-морфолошки лик овог топонима, већ га на стр. 98 пишу *Никифорѣци* и идентификују као село у близини Хтетова које данас не постоји, уз тврдњу да је забележено у међама села Речица у повељи краља Милутина Св. Ђорђу скопском (што није тачно, уп. ЗСПП 323–324) и у тзв. Хтетовском бревну (Спом. III 37–39), где је пет пута посведочен локатив *оу Никифорѣвци* који може бити само од *Никифорѣць*, док Грујић 1933: 52 помиње назив за цео крај *Никифоровѣци*. Крајем друге деценије XIII века Полог је био под јурисдикцијом призренског епископа Никифора (Грујић 1933: 45), по којем је локалитет *Нићифор(ов)ѣц* у непосредној близини манастира Богородице Хтетовске могао понети име. У поменутом „бревну“ (попису имања хтетовског манастира) помиње се *кѣѣ Никифора грѣвь* (Спом. III 37). Село *Нићифорово* (мак. *Никифорово*) данас има подалеко одатле на југозапад, код Маврова.

међника и у њему се описавши круг заврши, али то са међама Горажда и Комарана није случај, а да је граница могла бити повучена тако да се неколико пута враћа у исти објекат тешко је замислити. Стога треба остати при тумачењу израза *на (о)ѿогор* као прилошке одредбе које је — на основу знатно оскудније грађе од оне која је овде представљена — дао већ Даничић а за краћи облик **погорь** и Миклошич, док се са **опогорь** није најбоље снашао. Ни у једном случају истраживачи на пољу историјске географије протезање међе *на (о)ѿогор* не треба да схвате тако да се она успиње на неко узвишење (брдо, планински врх) по имену **Погор* или **Оѿогор*, па да онда одговарајући топографски објекат траже у постојећој конфигурацији терена, јер такво схватање нужно заводи на стрампутицу при реконструисању граница међу средњовековним поседима; *на ѿогор* као и *на оѿогор* увек је прилошка одредба у значењу ‘низбрдо’, како год се брдо звало. Поставља се питање да ли су оба облика синонимна или постоји нека разлика у значењу међу одредбама *на ѿогор* и *на оѿогор*.

Једини споменик где се јављају обе варијанте и то по два пута је АХ (I 12–13, II 7–8), и ту, видели смо, на свим местима имамо исто значење ‘низбрдо’. У прилог синонимности двају варијаната иде и то што у омеђењу Чрних Гора иначе дословно преузетом у Дечанску из Светостефанске хрисовуље, *на ѿогор* (I 11) бива замењено са *на оѿогор* (II 5), очито без икакве промене значења.

Дубље порекло стрп. *(о)ѿогор* треба тражити у вези са цсл. **погорь**. Миклошич (LP s.v.) дефинише реч као прилог који одговара грчким прилошким изразима *ἐν καταβάσει*, *κατὰ πρῶτον* и латинским прилозима *prone*, *deorsum*. Та дефиниција ваљана је за примере типа **акы вода исходаци погорь**, али не и за оне где реч долази са предлогом **низь**, типа **низь погорь хльмоу поущень**. И једни и други су, по потврдама које Миклошич даје, својствени руској редакцији црквенословенског,²⁶ што потврђује грађа СРЯ XI–XVII вв. (15: 194 дд.), где налазимо и варијанту *о*-основе: *низ погорь холму пуцен* из рукописа XVI в. Она вероватно лежи и у основи варијанте прилога *погорь* ‘вниз, в более низкое место’ у Шестодневу из XV века где одговара грчком *πρὸς τὰ πρῶτη*.²⁷ За маскулиnum има са руског терена и једна савремена дијалекатска потврда из Забајкалске области: *погór* м. ‘пологий горный склон’, са примером: „Если дождь будет, то

²⁶ Има и једна потврда **низь погорь поущень** из српскословенског рукописа XVII в.

²⁷ Формално, *погорь* се може тумачити и као падеж *а*-основе. У рускословенском у истим преводним контекстима као *погорь*, *погорь*, *погорь* долази изведеница на *-*ьје погорие* ‘склон, спуск; неравность, холмистость’ (СРЯ XI–XVII вв. 15: 196).

на погоре урожай снимешь“ (СРНГ 27: 307), која потврђује народни карактер речи на источнословенском тлу, као и реалност рус.-цсл. *o*-основе, но она ће ипак бити секундарна у односу на облик *погорь*, који се може узети за један од трагова првобитне балтословенске *i*-основе **gari-*, преобликоване у лит. *girià* ‘шума’ и праслов. **gora* (уп. Лома 2012: 154). Претпостављамо, за прасловенски, прилог и именицу **po-gorь* *‘од, са горе = узвишења наниже, низбрдо; низбрдица’, где **po-* има аблативно значење, као сродно му гр. ἄπό ‘од’. Варијанта *оѿгор* формално је сводљива на **ob-po-gorь*, али се не види зашто би и у којој функцији ту био придодат префикс **ob-*, те се чини вероватније, с обзиром на истозначност стсрп. обрта на *ѿгор* и на *оѿгор*, претпоставити псл. **opo-* као ређу и старију, двосложну варијанту префикса **po-*, одражену у **оракь* поред **ракь* < *(*o*) *po-okь*,²⁸ с.-х. *оѿосун*, рус. *пѳолонь* *(*o*)*po-sъlnь* ‘у правцу кретања сунца’,²⁹ дакле **opo-gorь*, са доцнијим преласком мушке *i*-основе одражене у стинд. *giri-*, авест. *gairi-* у *o*-основу, посведочену у говору Крешева, уп. за такав развој горепоменуто струс. *погорь*, рус. дијал. *погѳр*).

На крају, не можемо бити сигурни да смо у старосрпском имали и *ѿгор* и *оѿгор*, јер је само овај други облик независно посведочен у живом говору, а у свим старосрпским потврдама обе речи употребљавају се, синонимно, увек у споју са предлогом *на*, што отвара могућност да је **на погодь** контрахована варијанта од **на опогодь**. Снажну индицију у том правцу пружају два најранија помена овога споја у Бистричкој повељи коју је издао краљ Владислав а дошла је до нас у препису из доба краља Уроша (горе I 1–2), јер је у оба случаја реч написана **наа погодь**, где удвојено писање **аа** предаје \bar{a} , као у низу других случајева у правопису повеље, уп. нпр. **да моу игоумень даа**. Предлог **на** ту се пише тако када је ненаглашена проклитика: **на дѳль** у омеђењу, али још једном **наа се** у законодавном делу према **на севѳ** у санкцији, уп. савремене ликове *на се* и *на себѳ*, што сведочи

²⁸ Од пие. **apo-h₃k^o-o-* ‘који гледа у страну, унатраг’, прасродно са стинд. вед. *áṛāka-* ‘који је позади, по страни, далеко, лат. *opācis* ‘сеновит, таман, мрачан’, у другом делу претпоставља се корен који је у *око*, лат. *oculus* итд. (Dunkel 2014: 80, где се оставља отвореним да ли је прасл. облик **раку* настао метанализом (*o-* схваћено као префикс **o(b)-* и онда одбачено) или рефлектује апофонску варијанту пие. **po-h₃k^o-o-*).

²⁹ Више о томе у нашем раду „*Оружие, орудие*, серб. *уруйка* и смешение приставок“ изложеном на IV међународној научној конференцији „Етнолингвистика. Ономастика. Етимологија“ у Јекатеринбургу, 9. септембра 2019, предатом за штампу у *Зборнику Майице српске за филологију и лингвистику*.

о доследној ортографској дистинкцији. Чини се да, без обзира на раздвојено писање, **на(а) погоѡь** треба схватити као сраслицу **наѡогоѡр* < *на ѡѡогоѡр*.

Ако у **орогорь* имамо један од ретких одраза варијанте **оро-*, тај облик би био у односу на источнословенско **рогорь* архаизам, ограничен на старосрпски језик. Скарићева претпоставка да је у средњој Босни у питању лексички нанос са тла немањихке Србије нема основа. Он је ороним и апелатив забележио у Крешеву, а Дивковићева потврда потиче са истог дијалекатског терена: Дивковић је био родом из села Јелашке код Вареша, а своје „Бесједе“, где је употребио реч *оѡогор*, почео је писати 1612. у самостану у Крешеву да би их завршио у Олову. Средњобосанско *ѡѡогоѡр* је лексички реликт, сачуван у говору тамошњег староседелачког, католичко-муслиманског живља, који потврђује старосрпску основу тога говора. Средња Босна чинила је део првобитних српских територија на Балкану и онога подручја где се формирао старосрпски језик у VII–XII веку, док је Рашка, која ће под Немањихима постати језгро српске државе, била само њена источна периферија. Најранија потврда је, видели смо, из средњег Полимља, она у Бистричкој повељи, у чијем уводу краљ Владислав наглашава да је оснивачка повеља коју је манастиру издао Стефан Немања у то доба била изгубљена, те су границе манастирског поседа морале бити реконструисане на основу веродостојног казивања игумана, калуђера и „старих бољара“; у том смислу омеђења Бистричке повеље имају бар делом карактер „теренског записа“, који се огледа управо у прецизном бележењу **наа погоѡь** = *наѡогор* и можемо узети да је у првој половини XIII века та реч живела у локалном говору. Оснивачка повеља манастира Св. Стефана у Бањској из 1316. пружа нешто доцнију али ширу слику, будући да је оснивач, краљ Милутин, својој задужбини подарио велике земљишне поседе из готово свих делова тадашње Србије, при чему су за већину њих наведене међе. Било да су заснована на старијим исправама или настала у доба издавања хрисовуље непосредном провером на терену, та омеђења могу садржати локалне језичке црте, пре свега у земљописној терминологији. За значења ‘низбрдо’ : ‘узбрдо’ у њима се користе разни изрази. Гледано по областима, у Поибарју и Рашкој имамо *уз, низ дѡл* (6х)³⁰ и *уз, низ рѡ* (11х), јужније на тлу Косова и северне Метохије (Ситница, Хвосно) само *уз, низ дѡл* (6х), из Зете по једанпут *уз врх* и *уз дѡл*. За нас је овде најзанимљивије горње Полимље, жупе Будимља и Плав са планинама између њих

³⁰ Број потврда зависи од обима граница, тј. величине поседа.

(Чрне горе). У релативно кратком омеђењу светостефанског поседа у Будимљи среће се *на њогор* двапут и *уз, низ дџл* по једанпут, а у посебном одељку о Чрним горама *уз брдо* двапут.

Упоредна употреба *дџл* и *рџ* са *уз/низ* на широком простору (Ибар, Рашка) пре него ли на дијалекатско мешање указује на дистинкцију у значењима: *рџ* је окомит врх брда, а *дџл* брдски гребен уопште, који се постепено диже и спушта, те би за *уз/низ дџл* требало претпоставити значење ‘уз-, низбрдо’, а за *уз/низ рџ* ‘стрмо нагоре/надоле’, и исту значењску нијансу имаће *на њогор* у Будимљи употребљен у опису тамошњих међа упоредо са *низ дџл*, и *уз врх* у Зети употребљен упоредо са *уз дџл*; видели смо да је семантика стрмости, стрмине присутна и у јединој савременој потврди речи *џогор* из Крешева. Да *на џогор* није исто што и *низ дџл* види се из одредбе *на џогорь поџко низ дџль* у Светоарханђелској хрисовуљи (горе II 7°).³¹ Што се тиче спојева *уз/низ брдо* ту је *брдо*, у складу са својом етимологијом (‘гребен’, изворно део разбоја, одатле путем метафоре ‘гребен брда’), синонимно речи *дџл* ‘вододелница, одакле се вода слива или камење одрања на две супротне стране’.³²

Да закључимо: стерп. прилошки израз *на џогор > најџогор* значи ‘стрмо надоле’ те га тако треба свуда преводити и схватати при историјско-географским истраживањима. Нигде се не ради о орониму **Погор* или **Ојогор*. Једина оронимска потврда остаје она савремена из средње Босне, на коју је указао Скарић.³³ На општесловенском плану, *џогор* је српски архаизам, на старосрпском језичком простору изгледа да је реч првобитно имала западни ареал.

Скраћенице коришћених извора и литературе

АХ = Ј. Шафарик, Хрисовуља цара Стефана Душана којом оснива манастир Св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348?, *Гласник Друштва српске словесности* 15/1862, 266–310.

БХ = *Повеља краља Милутина манастиру Бањска — Светиостефанска хрисовуља*, прир. Ђ. Трифуновић, I–II Београд 2011.

³¹ Уп. и *на (о)џогор њо дџлу* у омеђењу Чрних Гора (I 11, II 5).

³² Уп. у Врањинској повељи краља Владислава *по врьдоу, како се ками вали* (MS 26); РКС има *низь врьдо* у повељи цара Душана Хиландару, у опису манастирских међа на Светој Гори (MS 131), а *оуз врьдо* из фалсификата Студеничке повеље насталог 1619 (MS 8). У оба најстарија преписа Раваничке повеље, Врдничком и Болоњском, *низ брдо* се среће три пута али само у омеђењу двају села у горњој Морави, Прилепнице и Будрега (Младеновић 2003: 53, 93).

³³ Павловић 2015 нема са тла данашње Србије ниједну потврду ни за **Ојогор* ни за **Погор* (место би им било на стр. 350 одн. 402).

- Видоески 1999:** Б. Видоески, *Географската терминологија во дијалектните на македонскиот јазик*, Скопје 1999.
- Грујић 1933:** Р. М. Грујић, Полошко-тетовска епископија и манастир Лешак, *Гласник Скопског научног друштва* 12, 33–77.
- ДХ** = *Дечанске хрисовуље*, изд. П. Ивић и М. Грковић, Нови Сад 1976.
- ЗК** = *Задужбине Косова*, Призрен/Београд 1987.
- ЗСПП** = В. Мошин, С. Ђирковић, Д. Синдик, *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писма Србије, Босне и Дубровника*, књ. I 1186–1321, Београд 2011.
- Лома 2013:** А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље*, Београд.
- Младеновић 2003:** Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара. Тексти, коментари, снимци*, Београд.
- ОП** = *Ономастолошки прилози*, Београд.
- Павловић 2015:** Звездана Павловић, Ороними Србије, други део К–П, ОП 22, 99–430.
- РКС** = Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских I–III*, Београд 1863–64.
- РСА** = *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд 1959–.
- Скарић 1935:** Владимир Скарић, Опогор, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 15, 202–203.
- Спом .** = *Споменик Српске краљевске академије*
- СРЈА XI–XVII вв.** = *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, Москва 1975–.
- ССА** = *Стари српски архив*.
- Станковска 2005:** Љубица Станковска, Апелативната лексика во топонимијата во архангелската грамота, ОП 18, 1–19.

*

- Dunkel 2014:** G. E. Dunkel, *Lexikon der indogermanischen Partikeln und Pronominalstamme I–II*, Heidelberg.
- Loma 2012:** A. Loma, Archaism vs. Innovation, Composition vs. Derivation, u: M. Furlan, A. Šivic-Dular (ur.), *Praslovenska dialektizacija v luči etimoloških raziskav*, Ob stoti obletnici rojstva akademika Franceta Bezlaja, Ljubljana 2012, 151–161.
- LP** = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Wien 1862–65.
- MS** = *Monumenta Serbica*, spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii, ed. Fr. Miklosich, Wien 1858.
- RJA** = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU I–XXIII*, Zagreb 1880–1976.

Aleksandar Loma

ASERB. POGORЬ, OPOGORЬ

Zusammenfassung

Im vorliegenden Aufsatz wird es versucht, den grammatischen Status, die Bedeutung und die Etymologie der im Titel angeführten Wörter zu klären. Sie kommen ausschließlich in den altserbischen Klosterurkunden vor, immer im Akkusativ mit der Präposition *na* gebraucht, und zwar in jenen Abschnitten, wo die Grenzen des Landbesitzes beschrieben werden. Grundsätzlich richtig wurden sie schon von Daničić in seinem Wörterbuch aus 1863 interpretiert, wo er (*na*) *pogorь* als Adverb in der Bedeutung ‘bergabwärts’ bestimmt und (*na*) *opogorь* als eine Variante davon betrachtet. Nichtsdestoweniger hat es in der folgenden Zeit darum viel Verwirrung und Verirrung gegeben. Miklosich, der in seinem *Lexicon Palaeoslavicum* aus 1862–65 aserb. *na pogorь* zu ksl. *pogorь* adv. ‘èv

καταβάσει, κατὰ πρᾶνωδες prone, deorsum' zu Recht stellt, rekonstruiert, nur aufgrund von zwei altserbischen Wortbelegen, die ihm bekannt waren, einen „altkirchenslavischen“ *o*-Stamm *opogorь* 'Berggipfel'. Seitdem schwankt man zwischen der adverbialen und nominalen Auffassung von *na (o)pogor*. In einigen neuen Urkundenausgaben wird *Pogor* und *Opogor* mit großem Anfangsbuchstaben geschrieben, als ob es sich um einen Bergnamen handelte, mit der Konsequenz, dass man sich die Grenze, angesichts vom vorangestellten *na*, auf der betreffenden Strecke als bergauf und nicht bergab laufend vorstellt, was ja die historisch-geographische Interpretation beeinträchtigt. Vielmehr, werden neulich in einer namenkundlichen Arbeit die beiden „Bergnamen“ etymologisch voneinander getrennt, indem *Opogor* mit Miklosich als 'Berggipfel', zu *gora* 'Berg', *Pogor* aber als 'Brandstelle', zu **pogorěti* 'verbrennen', interpretiert wird. Nun blieb ein kurzer Zeitschriftenbeitrag von Vladimir Skarić aus 1935 weitgehend unbeachtet, wo er darauf hinweist, dass es in Mittelbosnien, unweit von Kreševo, einen 1274 m. hohen Berg *Ōpogōr* gibt, und dass zu jener Zeit in diesem Gebiet das Wort *opogor* und das Adverb *opogorno* in den Bedeutungen 'Steile, Steilabhang' bzw. 'steil, senkrecht' gebräuchlich waren. Die Erkenntnis, dass *opogor* auch als maskuliner Appellativ existiert, der oronymisch gebraucht werden kann, gab Anlass dazu, die Gesamtheit der altserbischen Wortbelege in ihrem verbalen und historisch-geographischen Kontext überzuprüfen. Aus der Analyse, die 16 Belege von *na pogorь* und 8 von *na opogorь* umfasste, ergab sich klar, dass es sich um zwei gegenseitig auswechselbare Varianten derselben adverbialen Wendung handelt, wodurch die Grenze an jenen Strecken beschrieben wird, wo sie steil absteigend verläuft. Ein gleichbedeutender Ausdruck war etwa aserb. *nizь rьtbь* 'steil bergab', der Wendung *nizь dělь* 'sanft bergab' gegenübergestellt.

Ksl. *pogorь*, als Umstandswort 'bergab', sekundär auch nominalisiert: '(Steil) hang' (*nizь pogorь*), lässt sich am besten aus der Wendung **po gorь* deuten, wo das präpositionale Glied in der Bedeutung 'von, ab' (vgl. gr. ἀπό) den Akkusativ eines *i*-Stammes regiert, der als solcher im Indoiranischen (altind. *giri-*, av. *gairi-* 'Berg'), mittelbar auch im Baltoslavischen (lit. *girià* 'Wald', ursl. **gribь* 'Pilz' < **gʷreǵi-bʰuos* 'im Wald wachsend') bezeugt ist. In der aserb. Nebenform *opogorь* liegt keine Erweiterung mit **ob-* vor, sondern dieselbe Präposition als **po-*, nur in einer altertümlicheren Lautgestalt, wie sie in **opakь* 'verkehrt, umgekehrt' gegenüber **pakь* dass. < idg. **(a)po-h₃kʷ-o-*), skr. *oposun* 'im Uhrzeigersinn' gegenüber russ. *posolonь* dass. < ursl. **(o)po-sьlnь* 'in der Sonnenrichtung' vorliegt. Dem aserb. Erstbeleg *naa pogorь* aus 1234–42 nach zu urteilen, steckt hinter der Schreibung *na pogorь* eine kontrahierte Form *nāpogor* aus *na opogor*; damit erweist sich **opo gorь* als südslavische Variante der adverbialen Verbindung gegenüber **po gorь*, die als osstlavisch gelten darf. Hier und dort kam es zu einer nachträglichen Nominalisierung als *o*-Stamm: russ. dial. *pogór*, Lok. *na pogore* 'sanft abfallender Berghang', skr. *ōpogōr* m. 'Steilhang'.